

ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

<https://doi.org/10.59982/18294359-26.1-bi-12>

Սարգիս Վասյայի Մնացականյան

ի.գ.թ., դոցենտ

ՀԵՀ, Հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոն

mnatsakanyansargis@mail.ru

Վահագն Սարգսի Մնացականյան

Հայցորդ

ՀԵՀ, Հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոն

Vahagnmnatsakanyan200@gmail.am

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է բնապահպանական օրենսդրության ձևավորմանը և զարգացմանը՝ նկատի ունենալով բնապահպանական իրավունքների և ազատությունների քաղաքական-իրավական լեգիտիմացումը:

Վերլուծության են ենթարկվել խորհրդային և հետխորհրդային ժամանակաշրջանների բնապահպանական իրավական քաղաքականությունը և այն սահմանող իրավական դաշտը: Առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները՝ շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում: Քննարկվել են Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը և դրանցից բխող բնապահպանական օրենսդրությունը, վերլուծվել են օրենսդրական բացերը և հասկացությունները: Ներկայացվել են անկախությունից հետո բնապահպանական օրենսդրության զարգացումը, իրավական ակտերի հստակեցման անհրաժեշտությունը:

Շրջակա միջավայրի պահպանության գործընթացում պետական մարմինների և մունիցիպալ կազմակերպությունների փոխհարաբերությունների վերլուծության արդյունքում ներկայացվել են օրենսդրական փոփոխությունների առաջարկներ:

Առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել բնապահպանական չափորոշիչները, որոն ներառում են շրջակա միջավայրի որակի չափորոշիչների սահմանում բնական միջավայրի և բնական օբյեկտների քիմիական, ֆիզիկական և կենսաբանական ցուցանիշների վիճակի վերաբերյալ՝ նկատի ունենալով հողային և ջրային տարածքների բնական առանձնահատկությունները և դրանց ամբողջական օգտագործումը:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Վերլուծության արդյունքում կատարվել է եզրահանգում այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորվել է բնապահպանական գործընթացները կարգավորող ինստիտուցիոնալ նորմատիվ համակարգ, սակայն բնապահպանական իրավունքների և ազատությունների քաղաքական իրավական ինստիտուցիոնալացումը դեռևս ամբողջական չէ: Մեծապես այն պայմանավորված է գործող օրենսդրության իրավական հակասություններով և պետական բնապահպանական քաղաքականության թերմշակվածությամբ ու ցածր արդյունավետությամբ:

Հիմնաքառեր. Բնապահպանական իրավունքներ, բնապահպանական ազատություններ, լեգիտիմացում, բնապահպանական չափորոշիչ, ինստիտուցիոնալ նորմատիվ համակարգ, օրենսդրական բաց, օրենսդրական հակասություն:

Ներածություն

Հոդվածում հետազոտվող հիմնախնդրի **արդիականությունը** կայանում է նրանում, որ բնապահպանական օրենսդրության իրավական հակասությունների վերացումը հնարավոր է միայն այս ոլորտում՝ գործունեության ուղղությունը սահմանող պետության հստակ բնապահպանական քաղաքականության միջոցով: Ակնհայտ է, որ էկոլոգիական իրավունքն անվերապահորեն պահպանող քաղաքական ռազմավարության պայմաններում, անհրաժեշտ է կատարել գործող օրենսդրության վերլուծություն, թերությունների բացահայտման և միջազգային բնապահպանական իրավունքի հետ ներդաշնակեցման համար:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական իրավական քաղաքականության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի ազգային շահերը ենթադրում են էկոլոգիական իրավունքի ներմերի սահմանում և պահպանում: Բնական պաշարների հավասարակշռված օգտագործումը որպես բնապահպանական ոլորտի պետական ռազմավարության հիմք ոչ այլ ինչ է, քան տնտեսական, ֆինանսական և կազմակերպչական որոշումների և շոշափելի գործողությունների ամբողջություն, երբ մեկ ռեսուրսի օգտագործումը չի վնասում մյուսին: Հետևաբար, շրջակա միջավայրի կառավարումը պետք է հիմնված լինի արդյունավետ բնապահպանական օրենսդրության վրա, որը նրան տալիս է լայն լիազորություններ և իրավունք՝ դիմակայելու անհավասարակշիռ քաղաքականությանը:

Մեր կարծիքով, բնապահպանական օրենսդրությունն իրենից ներկայացնում է միջազգային և ներպետական նորմատիվ-իրավական փաստաթղթերի համակարգ, որոնք կարգավորում են էկոլոգիայի ոլորտում բնական պաշարների սեփականության, բնօգտագործման, բնության օգտագործման և պաշտպանության ոլորտում կառավարման և վերահսկողության, բնապահպանական օրենսդրության խախտման համար պատասխանատվության իրավահարաբերությունները:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

1992 թվականի Ռիոյի հռչակագրից բացի, Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է ՄԱԿ-ի մի շարք կոնվենցիաներ՝ 1992 թվականի մայիսի 9-ի Կլիմայի փոփոխության մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, 1989 թվականի մարտի 22-ի Վտանգավոր թափոնների անդրսահմանային տեղափոխման և դրանց հեռացման վերահսկման մասին Բազելի կոնվենցիան, 1992 թվականի հունիսի 5-ի Կենսաբանական բազմազանության մասին կոնվենցիան, Կլիմայի փոփոխության մասին շրջանակային կոնվենցիան և 1999 թվականի հունիսի 26-ի Կիոտոյի արձանագրությունը:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսդրության զարգացումը սովորաբար բաժանվում է խորհրդային և հետխորհրդային շրջանների: Խորհրդային շրջանը բաժանվում է երկու հիմնական փուլի՝ առաջինը՝ սկսած 1920 թվականից և ավարտվելով 1960-ականների սկզբին, և երկրորդը՝ 1960 թվականից մինչև 1980-ականների վերջը [Адиханов]:

Խորհրդային ժամանակաշրջանի բնապահպանական օրենսդրության պատմության մեջ առաջին օրենսդրական ակտը «Հողի մասին» հրամանագիրն էր, որն ընդունվեց 1917 թվականի հոկտեմբերի 26-ին աշխատավորների, գյուղացիների և զինվորների պատգամավորների երկրորդ համառուսաստանյան համագումարում [СУ РСФСР. 1917]: Հրամանագրի դրույթները հետագայում զարգացվեցին ՌՍՖՍՀ Համառուսաստանյան կենտրոնական գործադիր կոմիտեի «Հողի սոցիալականացման մասին» հրամանագրում [СУ РСФСР. 1918], իսկ ավելի ուշ՝ «Սոցիալիստական հողօգտագործման և սոցիալիստական գյուղատնտեսությանը անցման միջոցառումների մասին կանոնակարգում» [СУ РСФСР. 1919]: Այս փաստաթղթերը ՀՍՍՀ տարածքում գտնվող բոլոր հողերը հայտարարեցին միասնական պետական հողային ֆոնդի մաս:

1922 թվականին ընդունվեցին «Աշխատանքային հողօգտագործման մասին» օրենքը [СУ РСФСР. 1922], իսկ 1923 թվականին ՀՍՍՀ հողային օրենսգիրքը: Օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան՝ ընդունվեցին «Քաղաքներում հողային կարգավորման մասին» կանոնակարգը և «Պետական և հասարակական կարիքների համար հողերի բռնագրավման մասին» կանոնակարգը [СУ РСФСР. 2025]:

ԽՍՀՄ կազմավորման հետ մեկտեղ որոշակի իրավական ակտերի կիրառումը տարածվեց նաև դրա վրա: Սա վերաբերում է «Ընդերքի մասին» կանոնակարգին: Ընդհանուր առմամբ, սկսեց մշակվել միութենական բնապահպանական օրենսդրություն: Առավել կարևոր իրավական ակտերից են 1931 թվականի «Անտառտնտեսության կազմակերպման մասին» որոշումը, 1933 թվականի «Որսորդության կազմակերպման մասին» որոշումը և 1935 թվականի «Ձկնորսության կարգավորման և ձկնային պաշարների պաշտպանության մասին» որոշումը:

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ 1930-ական թվականներին օրենսդրությունը ընդգրկում էր բոլոր բնական պաշարների կարգավորումը: Այնուամենայնիվ, բնապահպանական օրենսդրությունը դեռևս չէր պարունակում մարդու և բնության միջև հարաբերությունների ճգնաժամը արտացոլող դրույթներ: Նման դրույթներ ներառող առաջին փաստաթուղթը ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի 1949 թվականի մայիսի 29-ի «Օդի աղտոտվածության դեմ պայքարի

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

միջոցառումների մասին» [Охрана природы] որոշումն էր: Տասը տարի անց՝ 1959 թվականի մայիսի 11-ին ընդունվեց ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի որոշումը «Որսորդական տնտեսության վարման միջոցառումների բարելավման մասին», իսկ հետագայում ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի 1959 թվականի սեպտեմբերի 4-ի «Ստորգետնյա ջրերի օգտագործման և դրանց պաշտպանության միջոցառումների նկատմամբ պետական վերահսկողության ուժեղացման մասին» որոշումը, ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի 1960 թվականի ապրիլի 22-ի «ԽՍՀՄ ջրային պաշարների օգտագործման և պաշտպանության ամրապնդման միջոցառումների մասին» որոշումը:

Կարելի է փաստել, որ 1960 թվականին երկրում ձևավորվել էր բնության պաշտպանության և բնական պաշարների ռացիոնալ օգտագործման սկզբունքների վրա հիմնված բնապահպանական իրավակարգ: Պետք է նաև նշել, որ այդ ժամանակ բնապահպանական օրենսդրությունը պարունակում էր մի շարք նորմեր, որոնք կարգավորում էին էկոլոգիական հավասարակշռության հարցերը՝ հանրային առողջությանը սպառնացող վտանգները կանխելու համար:

Այս միտումները զարգացան խորհրդային շրջանի երկրորդ փուլում՝ 1960-ականներից մինչև 1980-ական թվականները: Այսպես, մինչև 1963 թվականը բոլոր խորհրդային հանրապետություններն արդեն ընդունել էին բնության պաշտպանության օրենքներ: Այս շրջանը կարելի է անվանել կոդիֆիկացման շրջան: 1968 թվականից սկսած ընդունվեցին այնպիսի համակարգող նորմատիվ իրավական ակտեր, ինչպիսիք են՝ 1970 թվականի «Ջրային օրենսդրության հիմունքները», 1975 թվականի՝ «Ընդերքի օրենսդրության հիմունքները», 1977 թվականի՝ «Անտառային օրենսդրության հիմունքները», 1980 թվականի՝ «Մթնոլորտային օդի պաշտպանության մասին» և «Կենդանական աշխարհի պաշտպանության և օգտագործման մասին» օրենքները:

Պետք է նշել, որ ժամանակակից Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսդրությունը տարբերվում է դինամիկ զարգացմամբ: Վերջին տասնամյակում տեղի են ունեցել նշանակալի դրական փոփոխություններ: Անհրաժեշտ է ևս մեկ անգամ ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծվել է բնապահպանական գործընթացների կարգավորման օրենսդրական հիմք: Այս ժամանակահատվածում ընդունվել են համակարգ ձևավորող օրենքներ, որոնք կարգավորում են բնօգտագործման բոլոր ոլորտները [ՀՀ հողային օրենսգիրք], [ՀՀ ջրային օրենսգիրք], [ՀՀ անտառային օրենսգիրք], [ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք], [Սևանա լճի մասին], [Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին], [Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին], [Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին], [Բուսական աշխարհի մասին], [Կենդանական աշխարհի մասին], [Թափոնների մասին], [Բնապահպանական վերահսկողության մասին]:

Նշված ժամանակահատվածում օրենսդրության զարգացման բնորոշ առանձնահատկություններն այն իրավական մեխանիզմների ձևավորումներն են, որոնք

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ապահովում են օպտիմալ բնօգտագործումը և բնական պաշարների նկատմամբ սեփականության հարաբերությունները: Այս խնդրի լուծման հարցում առավել կարևոր դերակատարում ունեցան Հայաստանի Հանրապետության ջրային և անտառային օրենսգրքերի ընդունումը:

Այսպես, ՀՀ ջրային օրենսգիրքի նորամուծությունը եղավ ջրային հարաբերությունների կատեգորիայի ընդունումը: Ի տարբերություն հողի, որը որպես իրավահարաբերության օբյեկտ հանդես է գալիս միատարր կատեգորիա, ջրերը բնութագրվում են բազմազան ջրային տարբերություններով: Հետևաբար, օրենսգրքում որպես իրավական կարգավորման օբյեկտ ընդունվեց «ջրային ռեսուրս» տերմինը՝ որը նշանակում է որևէ իրավահարաբերության առարկա [ՀՀ ջրային օրենսգիրք]:

Սակայն, մեր կարծիքով, այս փաստաթուղթը չի լուծում մի շարք խնդիրներ, որոնք էական դեր են խաղում այս տեսակի բնապահպանական հարաբերությունների կարգավորման գործում: Օրինակ՝ լուծված չեն ջրային օբյեկտների ափերի հողատարածքների սահմանների հարցը, որոնք պետք է ճանաչվեն որպես ջրային օբյեկտների մաս: Արդյունքում, չճշգրտված սահմաններ են մնում, թե մինչև որտեղ ջրօգտագործողը կարող է հատակը և ափերը դիտարկել մակերևութային ջրերի օբյեկտների անբաժանելի մաս, և մինչև ո՞ր սահմանները ժայռային կազմավորումները կարող են ճանաչվել որպես միասնական ջրային օբյեկտների մասեր և ջրօգտագործման իրավունքի օբյեկտներ:

Նոր քաղաքական և իրավական համակարգում ձևավորված իրավական նորմերի մեծ համակցություն չեն համապատասխանում ԽՍՀՄ իրավական համակարգում գոյություն ունեցող շատ նորմերի և ինստիտուտների [Экологические последствия]: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության անտառային օրենսդրության հիմունքները հաշվի չեն առել հասարակական հարաբերությունների լայն շրջանակ, այդ թվում՝ սեփականության հարաբերությունները: 1994 թվականի հոկտեմբերի 11-ին ընդունված անտառային օրենսգիրքը սահմանում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունում անտառը պետության բացառիկ սեփականությունն է և տրվում է միայն օգտագործման իրավունքով, որի պայմաններում անտեսվեցին նախկինում կոլեկտիվ տնտեսություններին մշտական օգտագործման համար փոխանցված անտառային տարածքները, սակայն 2005 թվականի հոկտեմբերի 24-ին ընդունված անտառային օրենսգիրքը սահմանեց, որ անտառները և անտառային հողերը լինում են պետական, համայնքային և մասնավոր: Հայաստանի Հանրապետության անտառային օրենսգիրքը ամրագրել է անտառը որպես սեփականություն ազատորեն տնօրինելու իրավունքը, եթե նման օգտագործումը չի վնասում շրջակա միջավայրը, սակայն, Օրենսգիրքը պարունակում է մի շարք իրավական անորոշություններ: Օրինակ, տիրապետության հարցը կարգավորված չէ. պարզ չէ, թե արդյոք գյուղատնտեսական արտադրողները կպահպանեն անտառային հողամասերի նույնիսկ մասնակի տիրապետման գործառույթը, իսկ եթե ոչ, ապա պարզ չէ, թե ով է կատարելու այս գործառույթը:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բացի այդ, պարզ չէ, թե արդյոք գյուղատնտեսական արտադրողները իրենք կարող են օգտագործել անտառային ֆոնդի տարածքները, թե՞ դա կհանձնարարվի այլ օգտագործողների:

Մեր կարծիքով, անորոշություն կա նաև անտառային ֆոնդի նկատմամբ գյուղացիական տնտեսությունների իրավունքների հարաբերություններում: Բնական ռեսուրսների պետական սեփականության հետ կապված հարցերը նույնպես մնում են չլուծված: Բնական ռեսուրսների պետական սեփականության սուբյեկտների երկակիությունը պահանջում է սեփականության իրավունքի օբյեկտների սահմանազատում: Միաժամանակ ակնհայտ է, որ ոչ բոլոր բնական ռեսուրսները կարող են համարվել սեփականության իրավունքի օբյեկտներ:

Բնապահպանական անվտանգության ձևավորման և բնապահպանական շահերի իրավական ինստիտուցիոնալացման համատեքստում պետք է նշել «Տեխնիկական անվտանգության ապահովման պետական կարգավորման մասին» 2005 թվականի հոկտեմբերի 24-ին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի ընդունման կարևորությունը, որը մեծապես վերացնում է շրջակա միջավայրին հասցված վնասի փոխհատուցման իրավական մեխանիզմների բացը: «Տեխնիկական անվտանգության ապահովման պետական կարգավորման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածը սահմանում է, որ առանձնապես վտանգավոր արտադրական օբյեկտ շահագործող անձը պարտավոր է իր գործունեության ամբողջ ժամանակահատվածում, ելնելով այն հանգամանքից, որ իր կողմից կատարվող աշխատանքները հանդիսանում են գործունեության առավել վտանգի աղբյուր, պարտադիր կարգով ապահովագրել պատասխանատվության հետևյալ ռիսկերը՝

ա) արտադրական վտանգավոր օբյեկտի շահագործման ընթացքում և դրա հետևանքով իր աշխատողների կյանքին, առողջությանը և գույքին պատճառված վնասները.

բ) արտադրական վտանգավոր օբյեկտի շահագործման ընթացքում և դրա հետևանքով իր աշխատողների, ինչպես նաև աշխատանքների հետ անմիջականորեն չկապված, սակայն այդ աշխատանքների արդյունքում քաղաքացիների կյանքին, առողջությանը և գույքին պատճառված վնասները.

գ) արտադրական վտանգավոր օբյեկտի շահագործման ընթացքում և դրա հետևանքով շրջակա միջավայրին պատճառված վնասները:

Աշխարհում և մեր երկրում զարգացող ներկայիս բնապահպանական իրավիճակը պահանջում է բնապահպանական խնդիրների լուծման նոր մոտեցումների մշակում: Նման մոտեցումների շրջանակներում ժամանակակից իրավական բնապահպանական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ոչ այնքան բնական միջավայրի պաշտպանությանը, որքան դրա բարելավմանը [Прадец], [Рогожина], [Фомин, Житницкий]: Այս առումով մեծ դեր է խաղում Հայաստանի Հանրապետության օրենքների մի ամբողջ փաթեթ, որն ուղղված է տնտեսական և այլ գործունեության հետևանքով շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության կանխարգելմանը: 2014 թվականի հունիսի 21-ին ընդունված ՀՕ-110-Ն և 2023 թվականի հունիսի 9-ին ՀՕ-150-Ն փոփոխված «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

գնահատման և փորձաքննության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքն ուղղված է նշված հանգամանքին: «Ազգաբնակչության էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության մասին» օրենքը նախատեսված է բնապահպանական գրագիտության մակարդակի բարձրացման համար: 1994 թվականի «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» օրենքը ձևակերպում է օդի մաքրության նկատմամբ վերահսկողությունը ուժեղացնելու միջոցառումների մի շարք: 1991 թվականի «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ստեղծում է իրավական հիմք եզակի և տիպիկ բնական համալիրների և օբյեկտների, ուշագրավ բնական կազմավորումների, բուսական և կենդանական աշխարհի, դրանց գենետիկական ֆոնդի պահպանման, կենսոլորտում բնական գործընթացների ուսումնասիրության և դրա վիճակի փոփոխությունների մոնիթորինգի գործունեության համար:

Ակնհայտ է, որ օրենսդրական ակտերի այս շարքում կենտրոնական դեր է խաղում 2014 թվականի հունիսի 21-ին ընդունված ՀՕ-110-Ն և 2023 թվականի հունիսի 9-ին ՀՕ-150-Ն փոփոխված «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը: Մեր կարծիքով, օրենքը համակարգաստեղծ դեր է խաղում բնապահպանական օրենսդրության մեջ՝ ձևակերպելով համակարգային նշանակություն ունեցող նորմեր: Այս թեզը հաստատվում է այն փաստով, որ օրենքը ներմուծել է շրջակա միջավայրի պաշտպանության նոր սկզբունքներ, այդ թվում՝ շրջակա միջավայրի վրա նախատեսվող գործունեության ազդեցության հնարավորության դիտարկումը, հիմնադրույթային փաստաթղթի կամ նախատեսվող գործունեության իրականացման արդյունքով շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ազդեցության կանխարգելումը, նվազեցումը և բացառումը, գնահատման ընթացքում ազդեցությունների, ներառյալ անդրսահմանային ազդեցության համալիր դիտարկումը, նախատեսվող գործունեության իրականացման այլընտրանքային, այդ թվում՝ գործունեության իրականացման բացառման, տարբերակների դիտարկման ապահովումը, հաշվետվությունների լիարժեքության, հավաստիության և գիտական հիմնավորվածության ապահովումը, պետական փորձաքննական եզրակացության հիմնավորվածության, օրինականության, օբյեկտիվության ապահովումը, գնահատման և փորձաքննության գործընթացների թափանցիկության, հրապարակայնության, շահագրգիռ հանրության մասնակցության ապահովումը, փորձաքննության արդյունքով շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր դրական ազդեցությունների պահպանման և ուժեղացման, բացասական ազդեցությունների կանխարգելման, նվազեցման, բացառման և շրջակա միջավայրին հասցվող վնասի հատուցման կամ շրջակա միջավայրի վերականգնման ապահովումը:

Բացի այդ, վերահսկիչ մարմնի ստեղծման շնորհիվ մեծ նշանակություն ձեռք բերեցին Օրենքով ներդրված բնապահպանական վերահսկողության մեխանիզմները, որին արգելվում է համատեղել պետական բնապահպանական վերահսկողության և բնական պաշարների

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

տնտեսական օգտագործման գործառույթները: Տեղական ինքնակառավարման մարմիններին նույնպես վերապահված են վերահսկողության գործառույթներ:

Փաստաթղթում նշված բարենպաստ շրջակա միջավայրի պահպանմանն ուղղված բնապահպանական չափորոշիչները ներառում են շրջակա միջավայրի որակի չափորոշիչների սահմանում՝ բնական միջավայրի և բնական օբյեկտների քիմիական, ֆիզիկական և կենսաբանական ցուցանիշների վիճակի վերաբերյալ՝ նկատի ունենալով հողային և ջրային տարածքների բնական առանձնահատկությունները և դրանց ամբողջական օգտագործումը:

Անհրաժեշտ է նշել Օրենքով սահմանված չափորոշիչների կարևորությունը շրջակա միջավայրի վրա տնտեսական և այլ գործունեության ազդեցության ոլորտում, ելնելով շրջակա միջավայրի վրա թույլատրելի մարդածին ծանրաբեռնվածության չափորոշիչներից, շրջակա միջավայրի որակի և թույլատրելի նետումների ու արտանետումների տեխնոլոգիական չափորոշիչներից, ինչպես նաև բնապահպանական պահանջներին համապատասխան բնական միջավայրի բաղադրիչների թույլատրելի օգտագործման չափորոշիչներից:

Օրենքը սահմանում է բնապահպանական ապահովագրության և հավաստագրման իրավական նորմեր՝ բնապահպանական պահանջներին համապատասխան անվտանգ տնտեսական գործունեությունն ապահովելու համար: Այս համատեքստում կարևոր է նշել տնտեսական գործունեությանն ուղղված նոր բնապահպանական պահանջների ներդրման կարևորությունը (օրինակ՝ կենդանական և բուսական աշխարհի օբյեկտների վրա ֆիզիկական վնասակար ներգործությունների սահմանային թույլատրելի նորմատիվների պահպանումը, տրանսպորտային միջոցների, ինքնաթիռների, նավերի և այլ փոխադրամիջոցների ու կայանքների շահագործման ընթացքում մթնոլորտային օդն աղտոտող նյութերի համար սահմանված նորմատիվների ու չափման կարգերի պահպանումը), ներառյալ խախտված և աղտոտված հողերի վերականգնումը, արդյունաբերական և սպառողական թափոնների, այդ թվում՝ վտանգավոր և ռադիոակտիվ թափոնների մշակումը:

Հազվագյուտ և անհետացման եզրին գտնվող բույսերի, կենդանիների և այլ օրգանիզմների, ինչպես նաև դրանց գենետիկական պաշարների պահպանման նպատակով առաջին անգամ ներդրվել է կանոնակարգ՝ դրանց պահպանումը ցածր ջերմաստիճանի գենային բանկերում և արհեստականորեն ստեղծված բնակավայրերում իրականացնելու համար, ինչպես նաև հողված՝ հողերի պահպանման մասին՝ որպես շրջակա միջավայրի պաշտպանության առանձին օբյեկտ:

Բացի այդ, շրջակա միջավայրի վիճակը վերահսկելու նպատակով մշակվել է նորմերի համակցություն՝ պետական բնապահպանական տեսադիտարկման կազմակերպման համար, որը նախատեսում է Հայաստանի Հանրապետության մարզերի իրավունքը՝ կազմակերպելու շրջակա միջավայրի վիճակի մոնիթորինգի սեփական համակարգերը:

Բնապահպանական օրենսդրության խախտմամբ իրականացվող տնտեսական և այլ գործունեության հետևանքով շրջակա միջավայրին պատճառված վնասի սահմանումն ունի

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

հայեցակարգային և իրավական նշանակություն: Այսպես, Օրենքը սահմանում է փոխհատուցման կարգը, մինչդեռ օրենսդրության պահանջների համապատասխան բնապահպանական օրենսդրության խախտման համար պատասխանատվությունը սահմանվում է քաղաքացիական, վարչական և քրեական օրենսգրքերով:

Այսպիսով, «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքը Հայաստանի Հանրապետությունում բնապահպանական գործունեության իրավական հիմքն է և ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսդրությունը այս ոլորտում միջազգային նորմերին, սկզբունքներին և կանոններին համապատասխանեցնելուն:

Մեր կարծիքով, քննարկվող օրենքը կարող է հիմք հանդիսանալ հայկական բնապահպանական օրենսդրության հետագա համակարգման և Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսգրքի մշակման համար: Այս մակարդակի նոր նորմատիվ իրավական ակտը կարող է կարգավորել ոչ միայն բնապահպանական հարցերը, այլև հնարավորություն կտա կանոնակարգել բնօգտագործմանը վերաբերող բոլոր օրենքները: Այսպես, շրջակա միջավայրի պահպանության վերաբերյալ քաղաքացիաիրավական ակտերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այս ոլորտի իրավական կարգավորումը պահանջում է էական կատարելագործում [Исмаилов]: Օրինակ, ձեռնարկությունների, հաստատությունների, կազմակերպությունների կամ անհատների գործունեության հետևանքով շրջակա բնական միջավայրի աղտոտման հետևանքով քաղաքացու առողջությանը կամ գույքին հասցված վնասի փոխհատուցումը բացառիկ բարդության գործ է և չի հղկվել վարչական կամ դատական պրակտիկայում:

Ըստ էության, քաղաքացիների բնապահպանական իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների և ընթացակարգերի գոյությունը անհրաժեշտ պայման է, որպեսզի հոչակված իրավունքները իրականություն դառնան: Միաժամանակ, բնապահպանական իրավունքների գործնական իրացումը բարդանում է, ինչը արտահայտվում է դատարանների անգործության մեջ: Բնապահպանական օրենսդրությունը չի կարգավորում սննդային և կերային հավելանյութերում, դեղագործական և կոսմետիկ միջոցներում, կենցաղային քիմիական նյութերում և սոցիալական ոլորտում օգտագործվող որոշ այլ արտադրանքներում պարունակվող քիմիական նյութերի հարաբերությունները: Ավելին, պետք է լայնորեն մեկնաբանվի «թունավոր նյութ» տերմինը՝ ընդգրկելով ոչ միայն թունավոր հատկություններ ունեցող քիմիական նյութերը և դրանց միացությունները, այլև նման նյութեր պարունակող բազմազան քիմիական հումքեր, գենետիկ նյութեր, արտադրանք և թափոններ: Ցավոք, «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» օրենքը չի սահմանում մթնոլորտում թունավոր նյութերի առավելագույն թույլատրելի մակարդակների չափորոշիչների պահպանման պահանջներ:

Ակնհայտ է, որ պետք է համաձայնվել այն հիմնավորված կարծիքի հետ, որ. «Բնապահպանական օրենսդրության ընդհանուր թերություններից են նորմերի չափազանց

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

հոչակագրային և հղումային բնույթը՝ ի վնաս կարգավորման առարկայի վերաբերյալ օրենսդրական ակտում դրանց մանրամասն նկարագրության և նպատակային ցուցանիշների բացակայության: Դեպքերի ճնշող մեծամասնությունում հղումային նորմերը վերաբերում են օրենքներին կամ գործադիր իշխանության մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերին, որոնք գոյություն չունեն օրենսդրական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահին, ինչը, լավագույն դեպքում, նվազեցնում է օրենսդրական ակտի արդյունավետությունը» [Экологическая безопасность]:

Պետք է ընդունել, որ բնապահպանական օրենսդրության թուլության ընդհանուր պատճառը բնապահպանական քաղաքականության անարդյունավետությունն է, որը դրսևորվում է բնապահպանական քաղաքականության դրույթների հոչակագրային բնույթով: Բնապահպանական ոլորտի օրենսդրական ակտերի զգալի շերտը չի կարողացել լուծել բնապահպանական հարաբերությունների իրավական կարգավորման բացթողումները և օրենքների հակասությունները, ինչը բացասաբար է անդրադառնում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ հռչակված բնապահպանական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վրա [ՀՀ Սահմանադրություն]: Հետխորհրդային արդիականացման վաղ փուլերում հռչակված բնակչության բնապահպանական բարեկեցության, շրջակա միջավայրի պաշտպանության և բնական պաշարների ռացիոնալ օգտագործման առաջնահերթությունը աստիճանաբար մղվել է հետին պլան: Բնապահպանական քաղաքականության վերափոխումը հանգեցրել է կամ բնապահպանական ծրագրերի կրճատմանը, կամ մնացորդային գումարով դրանց ֆինանսավորմանը: Այսպես, ըստ էության, չեղարկվել է բնական պաշարների վերականգնման ծրագիրը: Այսօր հանրապետական և տարածքային մակարդակներում ընդունված տեխնիկական նախագծերի և ծրագրերի մեծ մասն իրականացվում է բնապահպանական օրենսդրության խախտմամբ՝ առանց շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատականների և դրանց դրական եզրակացությունների [Озеров и другие]:

Մեր կարծիքով, նման վերափոխման փուլ պետք է դիտարկել 2006 թվականի նոյեմբերի 28-ի ՀՕ-199-Ն «Նախկին ԽՍՀՄ, ՀԽՍՀ, Հայաստանի Հանրապետության մի շարք օրենքներ և Հայաստանի Հանրապետության գերագույն խորհրդի մի շարք նորմատիվ իրավական ակտեր ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» օրենքի ընդունումը, որի համաձայն ուժը կորցրած ճանաչվեց Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի 1991 թվականի հուլիսի 9-ի «Բնության պահպանության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության հիմունքներն ընդունելու մասին» թիվ Ն-0350-Ո որոշումը: Առավել նշանակալի փոփոխությունները ներառում են հետևյալը.

1. Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահվեցին հետևյալ լիազորությունները.

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Համայնքի ղեկավարը բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում իրականացնում է հետևյալ պարտադիր լիազորությունը.

- կազմակերպում է համայնքի սեփականություն համարվող հողերի, անտառային և ջրային տարածքների, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի պահպանությունը:

Բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում համայնքի ղեկավարն իրականացնում է պետության պատվիրակած հետևյալ լիազորությունները.

1) վերահսկողություն է իրականացնում բնության պահպանության բնագավառում, կազմակերպում է ընդերքի, անտառային, ջրային և օդային տարածքների, ինչպես նաև բուսական ու կենդանական աշխարհի օգտագործման և պահպանման միջոցառումները.

2) ապահովում է հողերի պահպանությունը հողատարումից, ողողումներից, ճահճացումից, քիմիական, ռադիոակտիվ նյութերով և արտադրական թափոններով աղտոտումից [Տեղական ինքնակառավարման մասին ՀՀ օրենք]:

2. Շրջակա միջավայրի պաշտպանության, բնության ռացիոնալ օգտագործման և բնական պաշարների վերականգնման ապահովման մեխանիզմի փոփոխում, այդ թվում չընդգրկելով նպատակային բնապահպանական ծրագրերի մշակման և իրականացման վերաբերյալ նորմեր, ինչպես նաև բնական պաշարների օգտագործման համար հարկման միջոցների նպատակային օգտագործումը կարգավորող նորմեր:

3. Տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, շրջակա միջավայրի պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունների ոլորտում, լիազորությունների տրամադրում, այդ թվում կենցաղային և արդյունաբերական թափոնների հավաքման, հեռացման, ոչնչացման և վերամշակման կազմակերպում, շրջակա միջավայրի պաշտպանության միջոցառումների կազմակերպում, ինչպես նաև բնապահպանական վերահսկողության կազմակերպում ու իրականացում:

Մենք տեսնում ենք, որ Օրենքը տեղական ինքնակառավարման մարմինն տալիս է բնության պաշտպանության ոլորտում բնապահպանական հարաբերությունները կարգավորելու որոշակի լիազորություններ: Պետք է նշել, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների ընդլայնումը և պատասխանատվության մեծացումը չի լուծում առաջացած հակասությունը, քանի որ Օրենքը չի անդրադառնում այդ լիազորությունների իրականացման ապահովման հարցին:

Եզրակացություն

Մեր կարծիքով կարելի է կատարել մի շարք էական հետևություններ: Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսդրության և դրա զարգացման հիմնական փուլերի իրականացված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորվել է բնապահպանական գործընթացները կարգավորող ինստիտուցիոնալ նորմատիվ համակարգ, սակայն բնապահպանական իրավունքների և ազատությունների քաղաքական

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

իրավական ինստիտուցիոնալացումը դեռևս ամբողջական չէ: Մեծապես այն պայմանավորված է գործող օրենսդրության իրավական հակասություններով և պետական բնապահպանական քաղաքականության թերմշակվածությամբ ու ցածր արդյունավետությամբ:

Կարծում ենք, որ բնապահպանական օրենսդրության իրավական հակասությունների վերացումը հնարավոր է միայն, այս ոլորտում, գործունեության ուղղությունը սահմանող պետության հստակ բնապահպանական քաղաքականության միջոցով: Ակնհայտ է, որ էկոլոգիական իրավունքն անվերապահորեն պահպանող քաղաքական ռազմավարության պայմաններում, անհրաժեշտ է կատարել գործող օրենսդրության վերլուծություն, թերությունների բացահայտման և միջազգային բնապահպանական իրավունքի հետ ներդաշնակեցման համար: Կարծում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական օրենսդրության զարգացման և ներկայիս գործունեության իրականացված վերլուծությունը թույլ է տալիս կատարելագործման համար ձևակերպել հետևյալ խնդիրները.

- Բնօգտագործման և շրջակա միջավայրի պաշտպանության տնտեսական մեխանիզմի արդիականացում՝ հարկային և բյուջետային օրենսդրության համապատասխան փոփոխություններով:

- Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, իրենց իրավասության տարածքներում, շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում անհրաժեշտ և բավարար լիազորությունների տրամադրում:

- Բնապահպանական նորմերի և պահանջների հստակեցում, որոնք ուղղված են սոցիալ-տնտեսական զարգացման խթանմանը և մարդու բնակության բնապահպանական պայմանների բարելավմանը:

- Բնօգտագործողների համար թույլտվությունների ձևակերպման գործընթացի պարզեցում:

- Բնության օգտագործման և շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում հսկողության և վերահսկողության իրագործման և արդյունավետության բարձրացում:

- Բնապահպանական իրավակարգի կատարելագործում՝ քաղաքացիների և հասարակական կազմակերպությունների բնապահպանական լիազորությունների իրականացման ապահովման առումով:

Գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն ընդ. 06.12.2015թ., ուժ. 22.12.2015թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118,
2. Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրք, ընդ. 02.05.2001թ., ուժ. 15.06.2001թ., ՀՀՊՏ 2001.06.15/17(149) Հոդ.457,
3. ՀՀ ջրային օրենսգիրք, ընդ. 04.06.2002թ., ուժ. 10.10.2002թ., ՀՀՊՏ 2002.07.10/24(199) Հոդ.581,

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

4. ՀՀ անտառային օրենսգիրք, ընդ. 24.10.2005թ., ուժ. 17.12.2005թ., ՀՀՊՏ 2005.12.07/75(447) Հոդ.1432,
5. ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, ընդ. 28.11.2011թ., ուժ. 01.01.2012թ., ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ.1661,
6. «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 23.11.99թ., ուժ. 27.12.99թ., ՀՀՊՏ 1999.12.27/31(97),
7. «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 15.05.2001թ., ուժ. 04.07.2001թ., ՀՀՊՏ 2001.07.04/19(151) Հոդ.481,
8. «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 27.11.2006թ., ուժ. 04.01.2007թ., ՀՀՊՏ 2006.12.25/66(521) Հոդ.1363,
9. Տեղական ինքնակառավարման մասին ՀՀ օրենք,
10. «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 11.10.1994 ՀՀԳԽՏ 1994/21 (1073) 15 նոյեմբեր, Հոդ.365,
- 11.«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 21.06.2014թ., ուժ. 09.08.2014թ., ՀՀՊՏ 2014.07.30/41(1054) Հոդ.636,
12. «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 23.11.1999թ., ուժ. 27.12.1999թ., ՀՀՊՏ 1999.12.27/31(97),
13. «Կենդանական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 03.04.2000թ., ուժ. 12.05.2000թ., ՀՀՊՏ 2000.05.12/9(107),
14. «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 24.11.2004թ., ուժ. 07.01.2005թ., ՀՀՊՏ 2004.12.28/72(371) Հոդ.1480,
15. «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենք, ընդ. 11.04.2005թ., ուժ. 28.05.2005թ., ՀՀՊՏ 2005.05.18/28(400) Հոդ. 548,
16. Адиханов Ф.Х. Экологическое право: Курс лекций. Барнаул, 1992, 192 с.,
17. Охрана природы. Сборник нормативных актов. М., 1971., 538 с.,
18. Экологическая безопасность Юга России: проблемы и перспективы. М., 2006, 53 с.,
19. Экологические последствия распада СССР. «Круглый стол» ученых // Общественные науки и современность. 2004, №3, С.134-149,
20. Прадес Ж. Глобальные экологические изменения и современное общество // Глобализация: Контурь XXI века. М., 2001, С. 90-93,
21. Рогожина Н.Г. Экологические проблемы в политике развивающихся стран в контексте глобализации // Вестник Московского университета. Сер. 12. «Политические науки». 2000, №1, С. 96-105,
22. Фомин Б., Житницкий Е. «Глобальное изменение климата и экономика: современное состояние проблемы» // Мировая экономика и международные отношения. 1999, №6, С. 64-70,

23. Исмаилов Г.М., Некоторые проблемы современного законодательства и экологической политики государства в области охраны окружающей среды // Государственная власть и местное управление. 2003. №1; С. 81-83,
24. Озеров А.А., Попов А.В., Борисов О.Н., Коссе А.А. Нормативно-правовое обеспечение региональной безопасности. Ростов-на-Дону, 2009, С. 92-97,
25. СУ РСФСР. 1917. №1. Ст. 3,
26. СУ РСФСР. 1918. №25. Ст. 346,
27. СУ РСФСР. 1919. №4. Ст. 43,
28. СУ РСФСР. 1922. №36. Ст. 426,
29. СУ РСФСР. 1925. №27. Ст. 188.

POLITICAL AND LEGAL LEGITIMATION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Sargis Mnatsakanyan

PhD in Law, Associate Professor

EUA, Chair of Public and International Law

mnatsakanyansargis@mail.ru

Vahagn Mnatsakanyan

Researcher

EUA, Chair of Public and International Law

Vahagnmnatsakanyan200@gmail.am

Abstract

The article is devoted to the formation and development of environmental legislation, taking into account the political and legal legitimation of environmental rights and freedoms. An analysis was conducted on the environmental legal policies and the defining regulatory frameworks of the Soviet and post-Soviet periods. The study places particular emphasis on the competencies of local self-government bodies in the field of environmental protection. The international treaties ratified by the Republic of Armenia and the environmental legislation arising therefrom have been discussed, and legislative gaps and concepts have been analyzed. The paper outlines the evolution of environmental legislation since independence and highlights the critical need to clarify existing legal acts.

As a result of analyzing the relationship between state authorities and municipal entities within environmental protection frameworks, specific recommendations for legislative reform are presented.

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Particular attention is paid to environmental standards, which encompass the definition of environmental quality metrics regarding the chemical, physical, and biological indicators of the natural environment and ecosystems, while accounting for the distinct natural characteristics of land and water areas and their comprehensive utilization.

Based on the analysis, it is concluded that an institutional normative system regulating environmental processes has been formed in the Republic of Armenia. However, the political and legal institutionalization of environmental rights and freedoms is not yet complete. This is largely attributed to legal contradictions within the existing legislation, as well as the underdeveloped nature and low efficiency of state environmental policy.

Keywords: Environmental rights, environmental freedoms, legitimation, environmental standards, institutional normative system, legislative gap, legislative contradiction.

Ներկայացվել է՝ 13.04.2026թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 27.04.2026թ.